

IRODALOM.

Az 1437-ik évi parasztlázadás története. Különös tekintettel a jobbágyi viszonyokra s a husszitismusnak hazánkban való elterjedésére. Írta: **Gombos Ferencz Albin.** Kolozsvár, 1898.

Alig képzelhetni czimlapot, mely a gazdaságtörténészre ingerlőbben hatna, érdeklődését nagyobb mértékben fölkeltené, mint a Gombos Ferencz 133 oldalra terjedő könyvéé. Egyszerre három kemény történelmi kérdés megfejtését ígéri. Az első, a hazai jobbágyság általános állapota a XV. század első felében, miről megbizhatót eddig keveset tudunk, mindenesetre sokkal kevesebbet, mint a mennyi szükséges lenne, hogy megismerjük azon okokat, melyek például 1437-ben a munkás tömegeket uraik elleni lázadásra ösztönözték. A második a husszitismus nagy kérdése. A husszita tanok a magyar polgárosodásra, az egyházvallási, irodalmi, sóciálgazdasági állapotokra a XV. század első felében erős hatást gyakoroltak s nincs történetírónk, ki ez időszakkal foglalkozva, ezt ne hangsulyozná. Csakhogy senki sem vette magának a fáradságot, hogy tüzetesebben megállapítsa, melyek is azok a husszita eszmék, melyek a magyarságban olyan erős visszhangot keltettek s minő téren és irányban történt ez. Mindenki megelégszik azzal, hogy husszita befolyásról beszél, de a befolyás érvényesülésének módjairól és következményeiről nem tájékoztatja az olvasót. Méltán fölkelti tehát figyelmünket az olyan munka, mely czimlapján azt ígéri, hogy különös tekintettel lesz arra, hogyan és hová terjedt el hazánkban a husszitaság. Végül a harmadik kérdés maga az 1437-iki parasztlázadás, mely azon század egyik legjelentősebb eseményének látszik. Lefolyása csak igen hiányosan, töredékes adatokból ismeretes ugyan, de annál jobban tudjuk, hogy következményeiben végzetes volt a magyarságra. Ugyanazon időben, midőn a török mindinkább ostromolni kezdte Erdélyt, ott a polgárháboru fájdalmasan elgyöngíté a honvédelem tényezőit, megingatta a közvagyonosságot s a jobbágyság magyar részének kiirtásával vagy kegyetlen elnyomásával pótolhatatlan vérvesztéséget okozott az erdélyi magyar-

ságnak. Az 1437-iki parasztfölkelés első sorban a magyar jobbágyság fölkelése kegyetlen uraik ellen. Az urak győztek s győzelmüket még kegyetlenebbül használták ki. A magyarság mindinkább veszendőbe ment s mint Gombos is helyesen emeli ki, Erdély eloláhosodása ez időtől fogva öltött nagyobb arányokat, mert a kiirtott magyarság helyét lassankint idegen bevándorlók ülték meg: az oláhok, kik már előbb is éltek ugyan Erdélyben, sőt a fölkelésben a felkelő magyar jobbágysággal is kezét fogtak, de ezideig számbelileg még nem léptek előtérbe.

A legértékesebb magyar köz- és gazdaságtörténelmi munkák egyike lenne tehát a Gombos műve, ha csak részben is megtartaná azt, mit czimlapja ígér. De vajmi keveset valósít meg belőle. Gombos kétségkívül kezdő ember s munkájában bizonyos komoly igyekezet nyilvánul. Épen azért nem akarok reá nagyön magas mértéket alkalmazni, másrészt azonban a saját érdekében, hogy jövőre jobbat alkosson, szükségesnek tartom a munka néhány lényeges hibáját kiemelni. Azzal kezdi könyvét, hogy felsorolja, mit irt egy sereg magyar és román történész az 1437-iki lázadásról. Erre az olvasó egyáltalán nem kíváncsi, mert reá nézve egészen mindegy, mit mondtak Pethő Gergely vagy Fessler s általában azok, kik a kellő anyaggal nem rendelkeztek, s így hibásan irták meg a dolgot, vagy mint a román írók teszik, kik a tényeket kényök-kedvők szerint elferdítik: Az olvasó nem azért veszi kezébe az 1437-iki lázadás legujabb történetét, hogy a régi írók hibás nézeteit megismerje, hanem azért, hogy a mai tudomány segédeszközeinek és szempontjainak felhasználásával készült rajzból megtudja, miért fogott fegyvert a jobbágyság s minő lefolyást vett a mozgalom. Gombos nem ezzel kezdi, hanem olyan módszer szerint, mely a történetírás kőkorszakában divott s ma már legfőlebb kontár mesterembereknél van használatban, lát munkához. Ha akármilyen külföldi könyvet, mely hasonló tárggyal foglalkozik, olvas el, mielőtt anyagát feldolgozza, bizonyosan máskép írja meg a maga művét. Ha helyes minta után indul, ha modern módszert követ, nem vesztegeti a tért fölösleges, értéktelen dolgokra, hanem annál mélyebben hatol bele tulajdonképeni feladatába, s akkor fáradozásának gyümölcse is értékesebb lenne.

Egészen felületes, munkájának azon része, melyben a jobbágyság állapotainak rajzolásával foglalkozik. Ujat sehol sem mond, hanem közismertű adatokat idéz, melyeket megmagyarázni, megértetni meg sem próbálja. Csak össze-visszahányja őket, anélkül, hogy valami lényegeset és jellemzőt ki tudna belőlök sütni. Beszél nagy-kapuról, kis-kapuról, 20 dénáros és 30 dénáros adóról, s eszébe sem jut, hogy e fogalmakat megmagyarázza, hogy például kiszámítsa, mennyi volt volt 20 vagy 30 dénárnak akkori abszolút és relatív értéke, a mit pedig Belházy János

úr jeles táblázatai alapján könnyen megtehető volna. Általában csak azt tudjuk meg zürzavaros fejtegetéseiből, hogy a jobbágy fölöttébb meg volt terhelve. Ennyit pedig úgy is tudhatunk azon mérő tényből, hogy a jobbágyság fellázadt. Elégedett, jó módban élő emberek nem szoktak lázongani s ha lázadás volt, természetesen elégedetlenségnek kellett azt megelőznie. De Gombos még azt sem magyarázza meg, miből táplálkozott az elégedetlenség? Jogilag törvényesen megállapított terhektől akart-e a jobbágy megszabadulni, vagy pedig csak az urak szertelen kivánságait óhajtotta törvényes mértékükre leszállítani? Pedig épen az 1437-iki lázadásra nézve, teljes hitelű tájékoztatást nyerhetünk a parasztok álláspontjáról azon egyezségben, melyet ugyanazon év júl. 6-án uraikkal kötöttek s melyből világosan kitűnik, hogy a jobbágyokat nem socialistikus ábrándok vezették, sőt a törvényes uton megállapított különféle — állami, egyházi és földesuri — közterheket nem is tekintették elviselhetetlennek. Az önkény, a visszaélés, mely első sorban a papi tized behajtása körül elharapózott, adta kezökbe a fegyvert. Állami adót, egyházi tizedet, földesuri bért és szolgálatot a törvényes mértékben elbirt s teljesített is a jobbágy. Épen nem törvényes terhei miatt fogott fegyvert, s a hol csak ezeket követelték tőle, nyugodtan viselte sorsát. Az 1437-iki fölkelés idején is megtörtént, hogy egyes községek hűségesen sorakoztak földesuruk köré, mert jól bánt velök. A régi mezőgazdasági munkásosztály körében a helyi zavarokat és általános lázadásokat rendszeren az okozta, hogy az állami, egyházi és földesuri hatóságok visszaéltek a hatalommal, hogy nem maradtak a hagyományos, törvényes erejű szolgálatoknál, hanem jóval többre kényszerítették, pillanatnyi szükségleteik vagy pénzvágyuk, önzésök szerint a köznépet. Az 1437-iki lázadás vezetői világosan kimondják, hogy csupán „feltűnően elnyomott és teljesen eltörölt szabadságukat“ követelik s a terhek elviselhetetlen igájának levétele végett sereglettek össze, sőt ezt is csak akkor tették, mikor uraik „bedugták fülüket“ s kéréseiket nem akarták meghallgatni. Azért keltek föl, hogy a törvény megtartására kényszerítsék a földesurat, ki olyan nehéz szolgaságra vetette őket, mintha nem is jobbágyok, hanem „vásárolt rabszolgák“ lennének. Ennyit magok a jobbágyok elmondanak, többet pedig Gombos ur sem tud s meg sem kísérti megállapítani azt, mennyit tettek Erdélyben a jobbágyterhek törvény szerint és mennyit a valóságban.

A husszitaság kérdésének tisztázásához szintén semmivel sem járul. Összeállítja ugyan (67. lap jegyzet) a forrásokat, melyekben a magyar husszizizmusról adatokat találni, de egyik legfontosabb s legújabb forrásról, az „Acta Bosnae“-ról nincs tudomása. Fejtegetéseiben egyre a husszíták — Tinódi husztok-nak nevezi őket — befolyásáról, tanairól.

beszél ugyan, de el nem árulja, mik voltak e tanok, s miért keltettek nálunk visszhangot nem csupán az alsó tömegeknél, hanem az értelmiség felsőbb rétegeiben is? Pedig ha csak az „Osztrák-Magyar Monarchiá”-nak Csehországról szóló kötetét (a történelmi részt) megnézi, talált volna erről tájékozást, nem is szólva a gazdag irodalomról, mely Husz tanai követőinek nemcsak vallási, hanem politikai és szociálgazdasági elméleteire is kellő világot vet.

Csak műve 69-ik oldalán kezd bele az 1437-iki lázadás történetének elmondásába. E lázadás lefolyása röviden a következő. Tavasszal a szamosmenti magyar jobbagyság fegyvert fog s a mozgalom gyorsan elterjed a jobbagyrenden lévő, túlnyomóan magyar, kis részében oláh lakosságban. A fölkelők, mint a hussziták a Tabor hegyén tették, Alparét mellett a Bábolna hegyén sánczolják el magokat. A nemesség ellenük vonul, de némi harcok után, a nemesség és parasztság közt júl. 6-án egyezség jön létre, mely fátyolt borít a történetekre s méltányosan állapítja meg a jobbagy jövődöbeli szolgálatait. Csakhamar azonban az uralkodó rétegek, nemesek, székelyek, szászok szoros szövetségre lépnek s létrejön Kápolnán az erdélyi három nemzet uniója. A még mindig fegyverben álló parasztság sejtve, hogy az unió ellene irányul, folytatja a mozgalmat, de okt. 6-án újabb egyezséget köt. A nyugalmat azonban ez az egyezség sem állítja helyre. A parasztok Kolozsvárra támaszkodnak, de 1438 január végén megveretnek s a lázadás vérbe fojtatik, melyben elmerül a júliusi, valamint az októberi egyezség s ismét az úr szab kénye kedve szerint törvényt a parasztnak.

Az 1437 július 6-iki szerződés a fölkelés legfontosabb okirata. Külsőleg is terjedelmes, tartalmát tekintve meg alapvető értékű. Elmondja a fölkelés okait, az addigi eseményeket, megismerteti a mozgalom vezetőivel és céljaival, a parasztság panaszaival és kívánságaival s azzal, mit tartottak e kívánságokból az urak teljesíthetőknak. Valóságos kulturképet nyújt a jobbagyságról és pedig a leghitelesebbet, mert az urak részvételével készült, kik tehát ellenőrizték s a benne foglaltak igazságát elismerték. A ki ez okiratot a modern tudomány segédészközeivel olvasni tudja, az könnyen rekonstruálhatja belőle a kor egész szociálgazdasági szervezetét. Gombos felismeri az okirat roppant jelentőségét, mert közli magyar fordítását. Csakhogy itt több sajnos tévedésnek esik áldozatul. Mikor ezt a magyar fordítást azon hitben, hogy tőle származik, átolvastam, több helyen érthetetlennek találtam. Különösen nem értettem a következő mondatot: „A püspöki tizedek dézsmálása idején pedig sem azon család tagja, sem a nemesek pártján levő ne dézsmáljon; kilenczedet azonban akár saját jobbagyaiktól, akár idegen földművelőktől (Gombos e szónál jegyzetben hozzáteszi: az

idegenek alatt itt az oláhokat kell értenünk) vagy szőlőművelőktől elvenni és elszedni a mágnások, nemesek vagy bárminő urak közül senki ne merjen": Nem értettem, hogy itt miféle „családtag“-ról van szó, minthogy az előző mondatok családról nem szólnak. E rejtélyen töprengve, eszembe jutott, hogy az okirat megjelent Benedek Eleknek „A magyar nép multja és jelene“ czimű művében is. Megnéztem tehát, hogyan fordítja Benedek az okiratnak ezt a passzusát. Nagy meglepetésemre azt találtam, hogy az, szóról-szóra, betűről-betűre azonos a Gomboséval, s minthogy Benedek műve előbb jelent meg, Gombos egyszerűen átvette a Benedek fordítását, (még lehet egyébiránt, hogy Benedek se maga fordította, hanem valami régibb fordítást használt fel, mert az ő czéljainak ez is megfelelt, hisz nem tudományos, hanem népszerű munkát akart írni) a nélkül, hogy értelmetlensége szemébe ötlött volna. Minthogy pedig Gombos épen e passzusból főfontosságú következtetéseket von le, nem maradt más hátra, mint hogy magát az eredetinek latin szövegét megnézzem. E szöveget ujabban Jakab Elek (Oklevéltár, Kolozsvár I. 172—177.) közli, még pedig gróf Teleki József (Hunyadiak kora X.) után, de ez a latin kiadás is hibás. Jakab Elek közlésében a fentebb idézett passzus szó szerint így hangzik: „Tempore autem dicationis ipsarum decimarum episcopalium decimator eorundem familiaris et fautor nobilium dicare non valeat; nonas autem frugum et quorumcunque bladorum sive seminum vel vinorum nullus omnino magnatum, nobilium et virorum magnificorum aut quorumcunque hominum tam a propriis jobbagionibus tam extraneis terrarum vel vinearum cultoribus de cetero accipere nullatenus presummat“. (Jakab id. h. 174.) Ebből azután megtudtam, hogy micsoda családról van szó s ki „azon család tagja“, a kit eddig hasztalan kerestem az okiratban. A „familiaris nobilium“ az, vagyis a fordító a földesur tisztjét megtette családtagnak. Épen úgy megtudtam, kik az „idegen földművelők“, kiket Gombos megtett oláhoknak. Ezek az extraneusok vagyis olyan jobbagyok, kik nemcsak abban a faluban, a hol laktak, hanem másutt is birtak földet s kiket a helybeli lakókkal szemben extraneusoknak szoktak nevezni. De mindez csekélység ama tévedéshez képest, melybe Gombos félrevezettetve a hibás fordítástól, csakhamar beléesik. E fordításra támaszkodva azt állítja, hogy a júl. 6-iki egyezés „a kilenczedet egyenesen eltörli“! (95.) Olvassa el az eredeti szöveget s akkor látni fogja, hogy ilyesmiről szó sincs, mert az egyezés csupán azt a visszaélést akarja orvosolni, hogy a jobbagyot ugyanaz időben zaklassák a kilenczedért és a tizedért. Ugyanazok a jobbagyok, kik a legnagyobb mértékben hangsúlyozták a király iránti hűségüket, kik általa akarták az egyezséget szentesíttetni, egyáltalán nem is kívánhatták a köztörvényen nyugvó kilenczednek akkor már régi intéz-

ményét ilyen rövid uton eltörölni. De nem is kívánták s a második vagyis okt. 6-iki egyezségben meg sem említik, olyan természetesnek tekintették, hogy a többi ott szabályozott törvényes jobbágyterhekkel együtt ezt is viselni tartoznak.

Ilyen képtelenségekre jut a szerző, midőn fejtegetéseit nem az egyezség eredeti szövegére, hanem egy értelmetlen fordításra fekteti. Nincs ugyan idóm a fordítást pontról pontra egybevetni az eredetivel, de bizonyára többi része sem lesz jobb a fentebbi idézetnél. Egy helyen a capecia-t keresztnek fordítja, ami pedig kepc vagy kalangya; tehát jóval nagyobb a keresztnél s így egészen más, ha a jobbágy 20 kalangya, mintha 20 kereszt után köteles 1 frtot tized fejében fizetni. Gombos a rossz, téves, sok helyt érthetetlen fordítást (ugy látszik csak a bevezetést, melyet Benedek röviden közöl, vetette egybe az eredetivel s míg az utóbbi Farrarit említ, ő Farnasit — így van a latinban helyesen — mond, máskülönb a Benedeknél s a Gombosnál levő szöveg minden pontjában, melyet összehasonlítottam, szóról-szóra egyezik) tette fejtegetései alapjává s természetes, hogy e fejtegetések tévesek, értéktelenek. Nem is foglalkozom tovább velök s csak azt emelem ki, hogy a lázadás folyamára vonatkozó apró adatok a könyvben elég szorgalmasan összegyűjtvék, egyes írók hibás adatai helyreigazítvák, ámbár szerző a nyers adatokat inkább csak egymás mellé állítja, de föl nem dolgozza. Pedig a tárgy rendkívül érdekes és fontos. Gombos jól tenné, ha tovább is foglalkoznék véle s idővel az eredeti okiratokra támaszkodva s a modern tudományosság segédeszközeivel fölszerelve újra kidolgozná. Jelen alakjában a munka alig valamivel járul az 1437-iki emlékezetes paraszt-lázadás homályainak eloszlatásához.

Acsády Ignác.

Colectivismo agrario en Espana. Partes I y II. Doctrinas y hechos. Por **Joaquín Costa**, abogado del ilustre colegio de Madrid. — Madrid 1898 Nagy 8-rét IV. + 608 lap. Ára 12 peseta (= 5 frt o. é.).

„Colectivismo agrario“ alatt szerzőnk azt az idealisztikus társadalmi állapotot érti, melynek megalapítását egyéb írókon kívül az amerikai Henry George (a *Progress and Poverty* híres szerzője) és a skót Dr. A. R. Wallace sürgették s ez utóbbi író művének czime: *The Nationalization of Land* találóbban jelöl meg. E két írónak, azonkívül elődeik és utódaiknak teoriáival foglalkozik az előttünk fekvő munka első része s azért szorosán véve nem is tartozik a jelen folyóirat érdekkörébe. De a szocialisztikus tanok támogatására szerző a történelemre hivatkozik és mélyen belémarkol a történelmi adatok tömegébe. Művének második részében azután „Hechos“ („Tények“) czímen mintegy 340 lapot (tehát többet a munka felénél) a spanyol történelem lapjairól összehöngészett agrártörténelmi adatok ismertetésének szenteli s ez a